

Związki systemu szkolnego w Polsce z podziałem na grupy wiekowe w ZHP

hm. Ewa Polaszewska

hm. Ryszard Polaszewski

Wstęp

Od 1 września 2017 roku funkcjonujemy w nowej rzeczywistości oświatowej. Zmiany w szkolnictwie stały się faktem w 2019 roku gdy ostatecznie mury gimnazjów opuścili ostatni absolwenci. Równocześnie ze szkół podstawowych wyszli pierwsi absolwenci ósmych klas.

Wielu instruktorów w ZHP zastanawia się, jak nowy system szkolny wpłynie na działanie ich środowisk. Zmiany w szkolnictwie i przetasowania grup wiekowych w ZHP występowały wiele razy. Często słyszymy opinie, że nasz system metodyczny musi nadążać za zmianami w szkolnictwie. Bo tak było już w przeszłości, bo zawsze byliśmy połączeni z tym co działo się w szkołach. Czy na pewno? Nasz tekst pokazuje w skrótowy sposób zamiany zachodzące w polskim systemie oświatowym i w Związku Harcerstwa Polskiego. Napisaliśmy go, bo zanim podejmie się decyzje warto dowiedzieć się jak było wcześniej.

Harcerstwo i jego związki ze szkołą

Przez ponad 100 lat funkcjonowania harcerstwa pozostawało ono w ścisłym związku ze szkołami. Jak to scharakteryzował przed laty Olgierd Fietkiewicz "Choć Baden-Powell tworzył skauting niejako w opozycji do szkoły, to pierwsze polskie drużyny, także konspiracyjne, powstawały najczęściej w szkołach, a tworzyli je głównie nauczyciele i starsi uczniowie."

Po odzyskaniu niepodległości ZHP działało w silnym związku z instytucjami oświatowymi. Organizacja była nadzorowana przez Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego (WRiOP). W ramach ministerstwa działała Komisja do spraw Harcerskich, której zadaniem było sprawowanie nadzoru i opieki nad ZHP. Ministerstwo WRiOP kontrolowało działalność Związku również za pomocą Inspektoratu Harcerskiego oraz specjalnych delegatów do władz Związku.

W kontaktach środowisk harcerskich ze szkołami obowiązywała wydana w marcu 1920 r. przez Ministra WRIOP *Instrukcja w sprawie szkolnych drużyn harcerskich*. Zgodnie z jej postanowieniami szkolna drużyna ZHP mogła powstać i istnieć jedynie za zgodą dyrekcji szkoły. Ponadto:

- przyjętym do drużyny szkolnej mógł być tylko uczeń posiadający pisemne zezwolenie dyrekcji, wydane w porozumieniu z rodzicami lub opiekunami ucznia;
- dyrekcja szkoły i rada pedagogiczna zostały zobowiązane do wybrania ze swego grona opiekuna drużyny, który powinien znać się na pracy harcerskiej;
- opiekun najlepiej gdyby jednocześnie pełnił funkcję drużynowego;
- drużynowy był powoływany przez władze harcerskie, po otrzymaniu zgody dyrekcji szkoły;
- wszelkie działania drużyny musiały uzyskać zgodę opiekuna i jeżeli miały charakter zewnętrzny – również dyrekcji;
- plany zbiórek i wycieczek drużyny musiały być również przedstawione dyrekcji do akceptacji.

Tak szeroka kontrola szkół nad działalnością drużyn była przyczyną wielu konfliktów. Bezkolizyjna współpraca zależała przede wszystkim od postawy dyrektorów i ich zrozumienia specyfiki pracy harcerskiej.

Poza drużynami szkolnymi i międzyszkolnymi funkcjonowały również w okresie międzywojennym drużyny pozaszkolne. Skupiały głównie młodzież rzemieślniczą.

Po wojnie władze PRL-owskie wręcz przywiązały harcerstwo do szkół. W pewnych okresach funkcjonowanie drużyn poza szkołami było niemożliwe, a w innych lewie tolerowane. Obowiązywała zasada "Nie ma dobrej szkoły bez harcerstwa i dobrego harcerstwa bez szkoły". Współpraca ze szkołami dla wielu drużyn dawała szansę na własną harcówkę, ale równocześnie była źródłem kłopotów związanych z indoktrynacją polityczną i udziałem w często nudnych przedsięwzięciach szkolnych (apele, akademie "ku czci", pochody 1 majowe itp.).

Lata dziewięćdziesiąte doprowadziły do pełnego zwrotu w zakresie współpracy z oświatą. Szkoła przestała być zainteresowana wychowaniem, przestała interesować się też harcerstwem. Były oczywiście podpisywane porozumienia, a drużyny harcerskie działały często na terenie szkoły. Jednak trudno mówić o symbiozie, jaka cechowało współistnienie szkoły i harcerstwa przez wiele dziesięcioleci.

Oczywiście, nikt nie chciałby powrotu do sytuacji, gdy ZHP za pomocą szkół było kontrolowane przez władze, które wpływały w ten sposób na oblicze ideowe organizacji. Jednak harcerze to przede wszystkim uczniowie, więc związki ze szkolnictwem będą zawsze, niezależnie od oficjalnych zależności.

Oświata na przestrzeni ostatnich stu lat przechodziła liczne przeobrażenia. Staramy się przyjrzeć jak te zmiany rzutowały na kształtowanie się harcerskiego systemu metodycznego, a przede wszystkim grup metodycznych.

Po odzyskaniu niepodległości

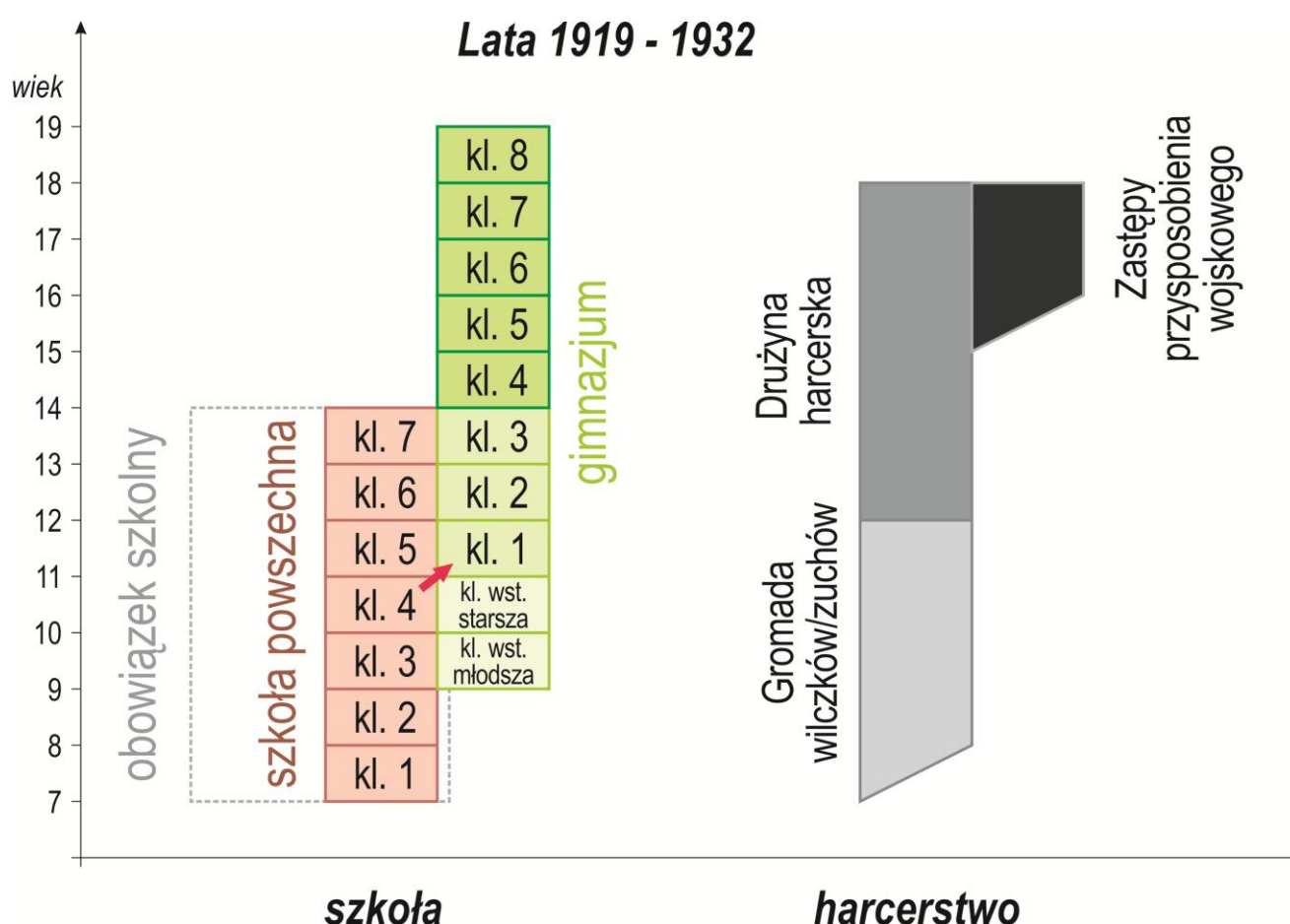
Do momentu odzyskania niepodległości w 1918 roku na terenie Polski funkcjonowały trzy odmienne systemy szkolne związane z poszczególnymi zaborami i reprezentujące różny poziom nauczania i różne tradycje edukacyjne. Dlatego istniała pilna konieczność ujednolicenia systemu szkolnego: określenia organizacji, opracowania prawa szkolnego, stworzenia administracji szkolnej, opracowania programów nauczania i podręczników oraz wykształcenia kadry nauczycielskiej.

7 lutego 1919 r. ukazał się *Dekret o obowiązku szkolnym*. Wprowadzał on obowiązkową 7-letnią szkołę powszechną dla wszystkich dzieci od 7 do 14 roku życia. Szkoła miała być bezpłatna, co nakładało na państwo obowiązek zapewnienia dostępu do niej wszystkim dzieciom. Niestety nie udało się tego

zrealizować w pełni i nie powstała kompletna siatka szkół powszechnych siedmioletnich. Powszechne, dostępne i obowiązkowe szkolnictwo było fikcją. Szczególnie źle było na terenach wiejskich.

Szkolnictwo średnie nadal bazowało na 8-klasowym gimnazjum, podzielonym na dwa stopnie: pierwsze trzy klasy miały charakter ogólnokształcący. Natomiast klasy wyższe były częściowo ukierunkowane. Gimnazjum kończyła matura, która była przepustką do studiów wyższych.

W systemie tym szkoły średnie nie były powiązane ze szkolnictwem powszechnym: do państwowego gimnazjum przyjmowano na podstawie egzaminu po 4 klasach szkoły powszechnej, w niektórych gimnazjach otwierano klasy wstępne, przygotowujące do nauki w szkole średniej z pominięciem szkoły powszechnej. Została zachowana możliwość otwierania prywatnych szkół powszechnych i równoprawne traktowanie nauczania domowego z publicznym. Zezwolono na otwieranie prywatnych gimnazjów, które po spełnieniu określonych warunków uzyskiwały prawa szkół państwowych. Jednak poważnym ograniczeniem dostępu do szkół średnich i wyższych była odpłatność za naukę.

W latach 20-tych działały dwa rodzaje jednostek harcerskich:

- gromady wilczków i zuchów skupiające dzieci w wieku od 7/8 do 11/12 lat;
- drużyny harcerskie skupiające harcerzy w wieku 11-18 lat.

Powyżej 18 lat można było działać w ramach kręgów harcerstwa starszego.

Nie istniał program ani odrębne drużyny dla późniejszych wędrowników. Jednak pewnym elementem "wędrowniczym" był program Przysposobienia Wojskowego, dla którego tworzone były programowo i organizacyjnie zastępy w ramach drużyn harcerskich. Dla dziewcząt w wieku 15-18 lat i dla chłopców w wieku 16-18 lat.

Po reformie jędrzejewiczowskiej

Po wprowadzeniu *Dekretu o obowiązkach szkolnym* z 1919 roku podjęto kolejne próby zreformowania polskiej edukacji. Jednak następne propozycje zmian, które pojawiły się w latach dwudziestych XX wieku, nie zostały uchwalone i wprowadzone w życie. Efektem braku podjęcia kompleksowych reform systemu szkolnego był stan, którym edukacja dzieci i młodzieży nie miała charakteru powszechnego i obowiązkowego, w małych miejscowościach poziom nauczania w szkołach był niski, dostęp do dobrej edukacji był ograniczony. Rozwiązanie problemu utrudniała ciężka sytuacja gospodarczo-finansowa kraju, która była związana z ogólnoswiatowym kryzysem ekonomicznym.

Dopiero *Ustawa o ustroju szkolnictwa*, która ukazała się 11 marca 1932 r. wprowadzała generalne zmiany strukturalne i programowe w szkolnictwie polskim. Zawdzięczmy ją Januszowi Jędrzejewiczowi (stąd popularna jej nazwa), który w 1931 roku został ministrem WRiOP. W ciągu roku, bazując na swoich wcześniejszych doświadczeniach, przygotował projekt ustawy i przekonał do swojej koncepcji najważniejsze osoby w państwie. W kolejnym roku *Ustawa* weszła w życie i była wdrażana przez kolejne 7 lat, aż do wybuchu wojny.

Wprowadziła ona jednolity system oświatowy:

- przedszkole (od 3 roku życia);
- siedmioletnia szkoła powszechna (od 7 roku życia) – obowiązkowa i dalsze obowiązkowe kształcenie się do osiemnastego roku życia bądź w szkołach, bądź na kursach kształcących;
- czteroletnie gimnazjum, kończące się „małą maturą”, ogólnokształcące lub zawodowe (i zawodowe szkoły kształcące);
- dwuletnie liceum kształcące (sprofilowane) bądź trzyletnie liceum zawodowe (zróżnicowane co do kierunków kształcenia...), każde kończące się maturą uprawniającą do studiów wyższych.

Szkoła powszechna była siedmioletnia, przy czym ostatnia klasa była przeznaczona dla uczniów, którzy nie chcieli kontynuować dalszej nauki. Utworzono trzy typy szkoły powszechnej: pierwszego, drugiego i trzeciego stopnia, tj. 4-, 6- i 7-klasowe. Taki podział sankcjonował różnice w poziomie wykształcenia już na pierwszym, obowiązkowym szczeblu nauczania

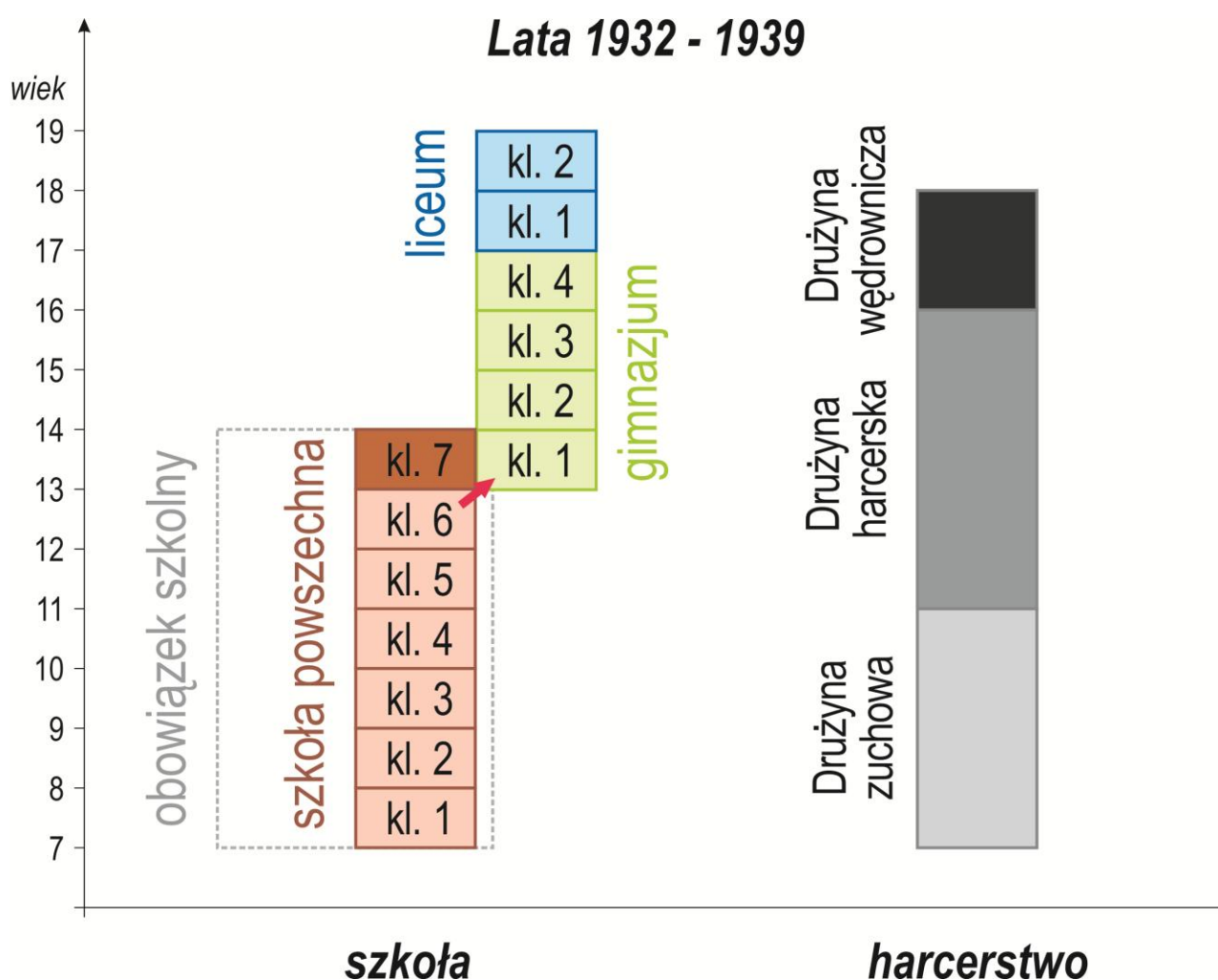
Warunkiem przyjęcia do klasy pierwszej czteroletniego gimnazjum było ukończenie 12 roku życia i wykazanie się wykształceniem na poziomie sześciu klas szkoły powszechnej stopnia trzeciego, dlatego należało zdać egzamin wstępny. W przeciwieństwie do wcześniejszych gimnazjów ośmioletnich, w nowym systemie nie dokonano zróżnicowania klas gimnazjalnych. Młodzież gimnazjum uczyła się według jednego programu. Gimnazjum kończyło się tzw. małą maturą, której zdanie było przepustką do dalszej nauki w dwuletnim liceum ogólnokształcącym, w liceum zawodowym lub w trzyletnim liceum pedagogicznym.

Licea ogólnokształcące były szkołami elitarnymi i dawały wysoki status społeczny. Można było w nim wybrać liceum klasyczne, z nauką łaciny i greki, humanistyczne (łacina), matematyczno-fizyczne i przyrodnicze (bez języków starożytnych). Absolwenci liceum przystępowali do egzaminu dojrzałości, czyli właściwej matury (tzw. duża matura). Po pomyślnie zdanym egzaminie mogli kontynuować naukę na wyższych uczelniach.

Reformę jędrzejewiczowską wprowadzano stopniowo. W okresie likwidowane szkoły „starego typu” miały zaprzestać przyjmowania nowych uczniów, a młodzież, która wcześniej rozpoczęła naukę, miała ją ukończyć w zaplanowanym czasie. Pierwsi absolwenci zreformowanego liceum zdali maturę w czerwcu 1939 roku.

Za pomocą nowej ustawy próbowano zlikwidować „dwutorowość” kształcenia (dwie ścieżki edukacji: szkoła powszechna dla ludu i odrębne gimnazja dla elit). Niestety już na pierwszym etapie nauki wybór szkoły powszechnej pierwszego stopnia praktycznie uniemożliwiał jej kontynuację w gimnazjum.

Większość szkół I stopnia działała we wsiach, co znacznie utrudniało dostęp dzieci wiejskich do szkół średnich i wyższych. Trudności finansowe, niedobór nauczycieli i braki lokalowe powodowały, że znaczna liczba dzieci pozostawała poza szkołą, nie wypełniając obowiązku szkolnego.

W latach trzydziestych XX wieku w ZHP kształtował się podział na trzy grupy metodyczne: zuchy, harcerze i wędrownicy. W końcu lat trzydziestych wielka drużyna harcerska z podporządkowanymi jej gromadami przekształciła się w szereg harcerski. W jego skład wchodziła drużyna zuchowa (7/8-11/12 lat), drużyna harcerska (11/12-16 lat) i drużyna wędrownicza (16-18 lat). Podział metodyczny zupełnie nie współgrał z systemem szkolnym, choć dużo drużyn (szczególnie tych najlepszych) działało przy gimnazjach.

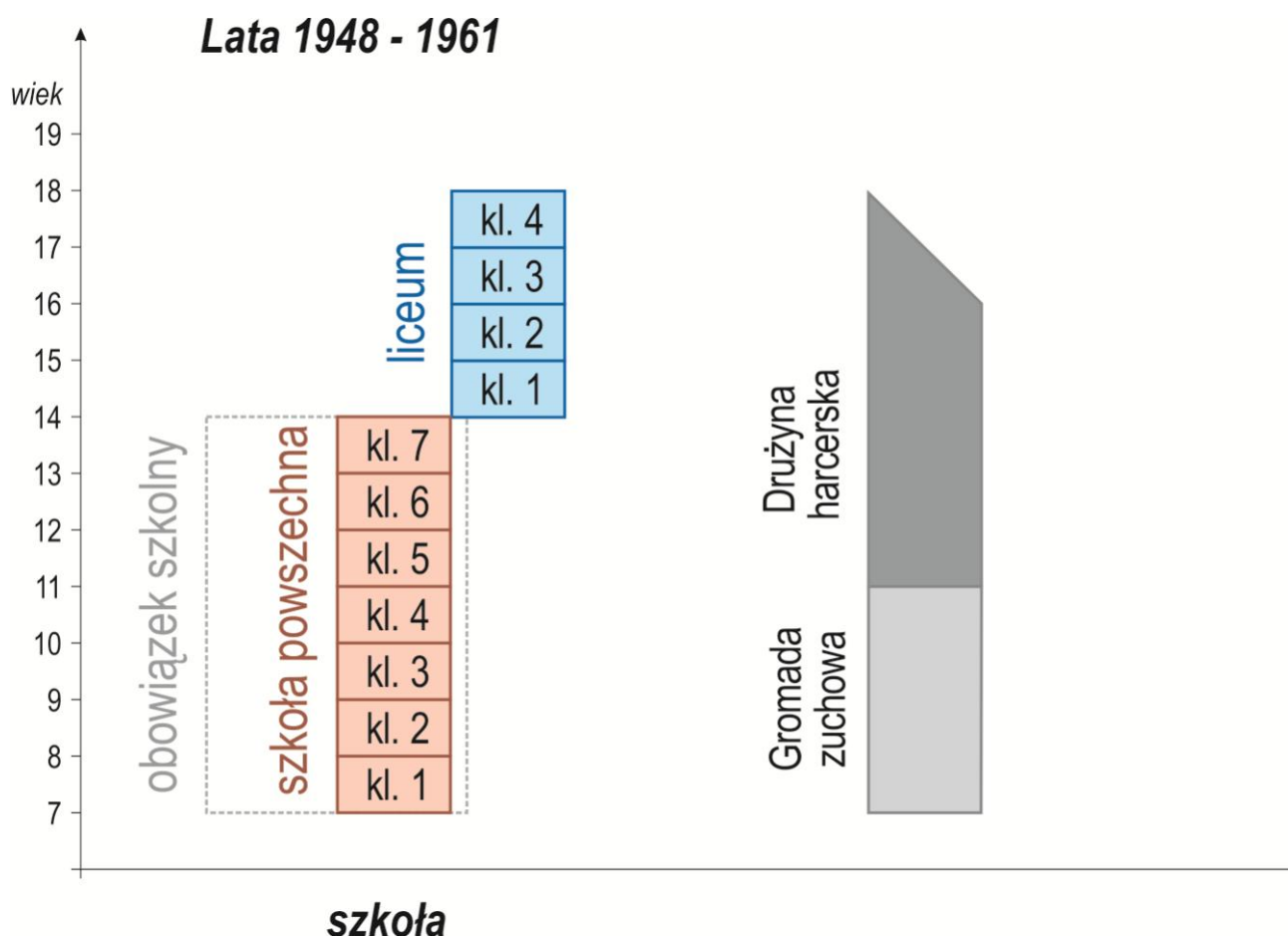
W PRL-u.

Po zakończeniu II wojny światowej ponownie trzeba było zbudować system oświatowy w nowych warunkach. Na terenach wyzwolonych spod okupacji niemieckiej szybko uruchamiano szkoły bazując na przepisach, programach i podręcznikach przedwojennych.

Jednak już w 1945 roku zniesiono system szkolny wprowadzony przez reformę jędrzejewiczowską, a na jego miejsce zdefiniowano jednakowy program kształcenia do wszystkich szkół podstawowych.

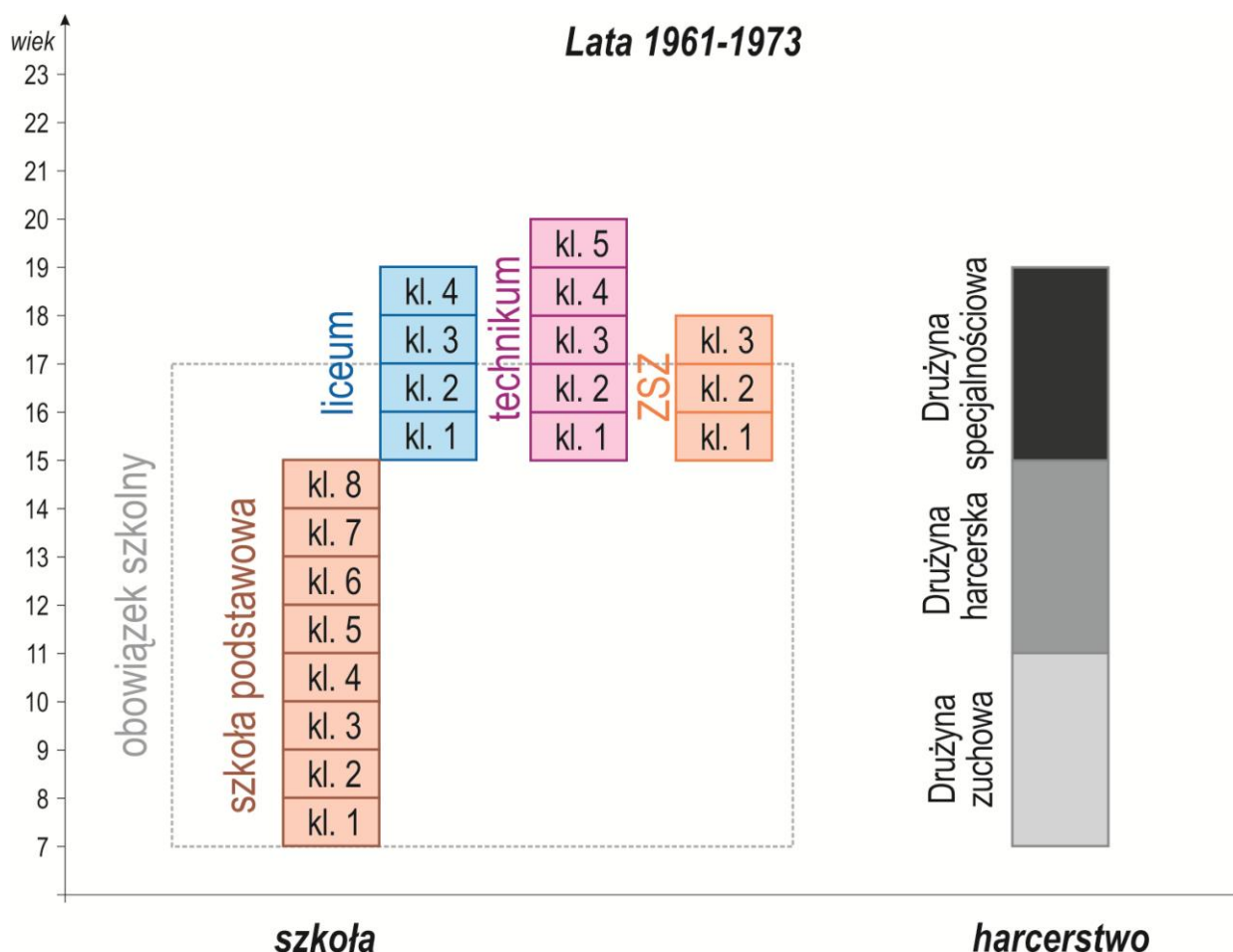
Zlikwidowano trzy typy szkoły powszechnej, a w ich miejsce wprowadzono ośmioklasowe szkoły podstawowe (obowiązkowe i jednolite dla wsi i miast) jako podbudowa dla szkolnictwa zawodowego i ogólnokształcącego.

W 1948 roku władze zrezygnowały z 8 klasowej szkoły podstawowej na rzecz 7 klasowej, w której nauka trwała od 7 do 14 roku życia. Szkoła podstawowa była obowiązkowym etapem nauki. Po niej uczeń kontynuował naukę w czteroletnim liceum ogólnokształcącym albo w szkołach zawodowych różnego poziomu. W 1956 roku podjęto decyzję o wydłużeniu obowiązku nauki szkolnej do 16 roku życia i ukończenia siódmej klasy szkoły podstawowej.

W latach powojennych w ZHP początkowo odbudowywano drużyny w trzech grupach metodycznych. Jednak bardzo szybko władze, obawiając się najstarszej grupy wiekowej, zaczęły ograniczać wiek harcerski. Poza tym brak kadry prowadziło do tego, że nawet bez ogólnych ograniczeń działały przede wszystkim drużyny wielopoziomowe. Tak więc w tym okresie funkcjonowały głównie: drużyny zuchowe skupiające zuchy od 7/8 do 11 lat) i drużyny harcerskie (11-15/18 lat). Pod koniec lat czterdziestych ograniczono funkcjonowanie harcerstwa do szkół podstawowych. Podział metodyczny coraz bardziej był dostosowywany przez władze komunistyczne do systemu szkolnego. Całkowicie zlanie się z systemem szkolnym nastąpiło po likwidacji ZHP, w czasie funkcjonowania OH ZMP, gdy doszło do powstania klaso-drużyn.

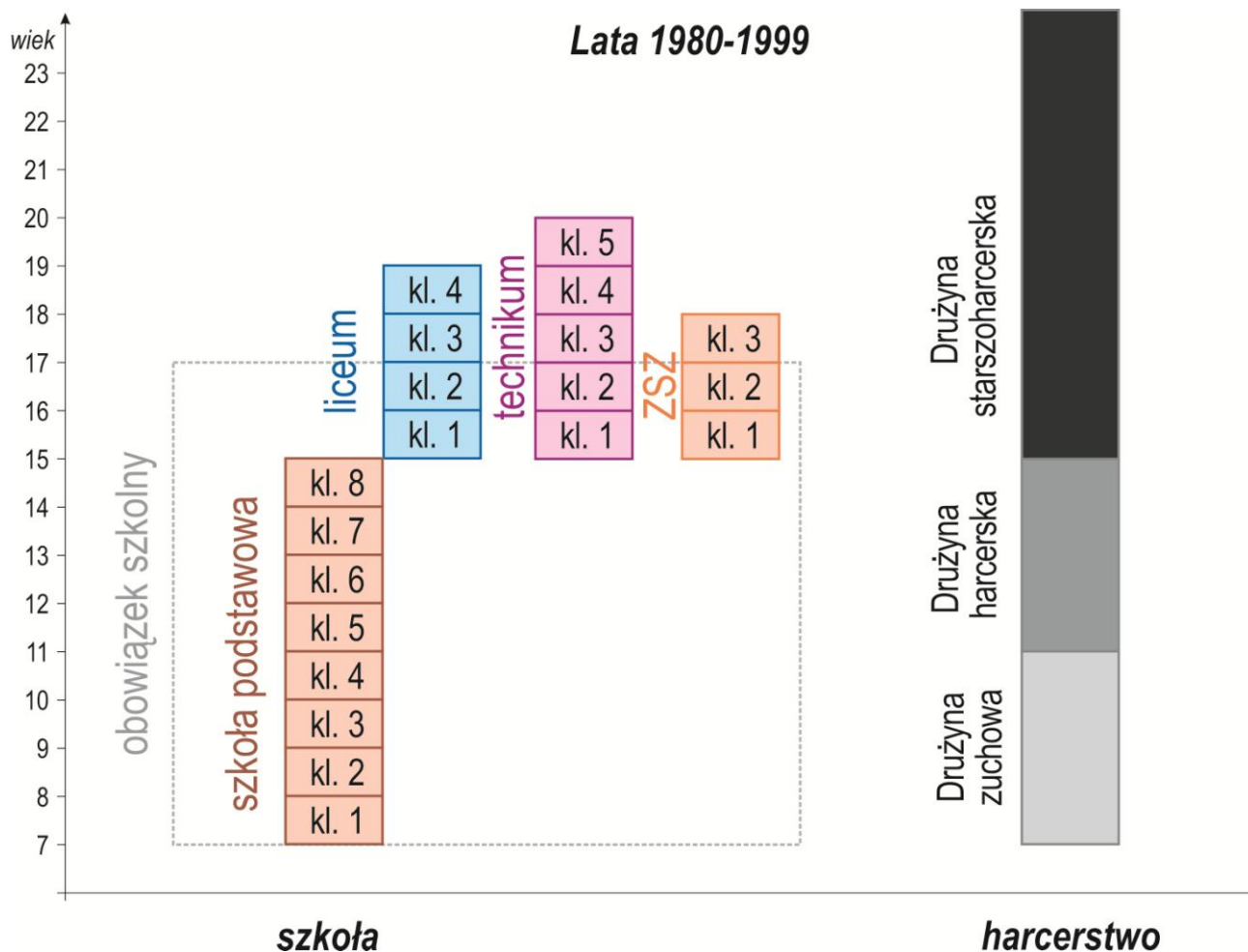
W lipcu 1961 roku rozpoczęto nową reformę szkolną. Powrócono do ośmioklasowej szkoły podstawowej, po której można było kontynuować naukę w czteroletnim liceum ogólnokształcącym lub wybrać ścieżkę kształcenia zawodowego (4-5 letnim technikum lub liceum zawodowe albo 2-3 letnia zasadnicza szkoła zawodowa). Wydłużenie o rok nauki w szkole podstawowej miało zapobiegać powszechnemu zjawisku powtarzania klasy. Przedłużono również obowiązek nauki szkolnej do 17 roku życia.

Po okresie odwilży politycznej w drugiej połowie lat 50-tych, reaktywowaniu ZHP i dość swobodnej działalności drużyn harcerskich, władze państwowe w coraz większym stopniu kontrolowały działalność harcerską za pomocą szkół. Dlatego drużyny ściśle dopasowano do systemu szkolnego. W szkołach podstawowych działały drużyny wychowawcze skupiające dzieci w wieku 7-11 lat (klasy 1-4) oraz drużyny harcerskie skupiające harcerzy w wieku 11-15 lat (klasy 5-8). W szkołach ponadpodstawowych działały drużyny specjalnościowe i młodzieżowe kręgi instruktorskie.

Po 1973 roku w drużynach ponadpodstawowych wprowadzono program Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej i tym mianem zaczęto nazywać drużyny ze szkół ponadpodstawowych. W związku z obowiązkiem przynależności do organizacji społecznej na tym poziomie szkolnictwa szeregi HSPS rosły, a jakość pracy gwałtownie spadała. Normalną działalność harcerską w szkołach ponadpodstawowych można było prowadzić głównie w drużynach specjalnościowych.

W latach osiemdziesiątych doszło do istotnych zmian w najstarszej grupie wiekowej. Zlikwidowano program Harcerskiej Służby Polsce Socjalistycznej. Wprowadzono w szkołach ponadpodstawowych drużyny starszoharcerskie (działały w nich również drużyny specjalnościowe oraz przez pewien czas Młodzieżowe Kręgi Instruktorskie). Wiekowo zostały dookreślone w widełkach 15-25 lat co było swoistym zmiksowaniem przedwojennego wędrownictwa i harcerstwa starszego w jednej jednostce organizacyjnej.

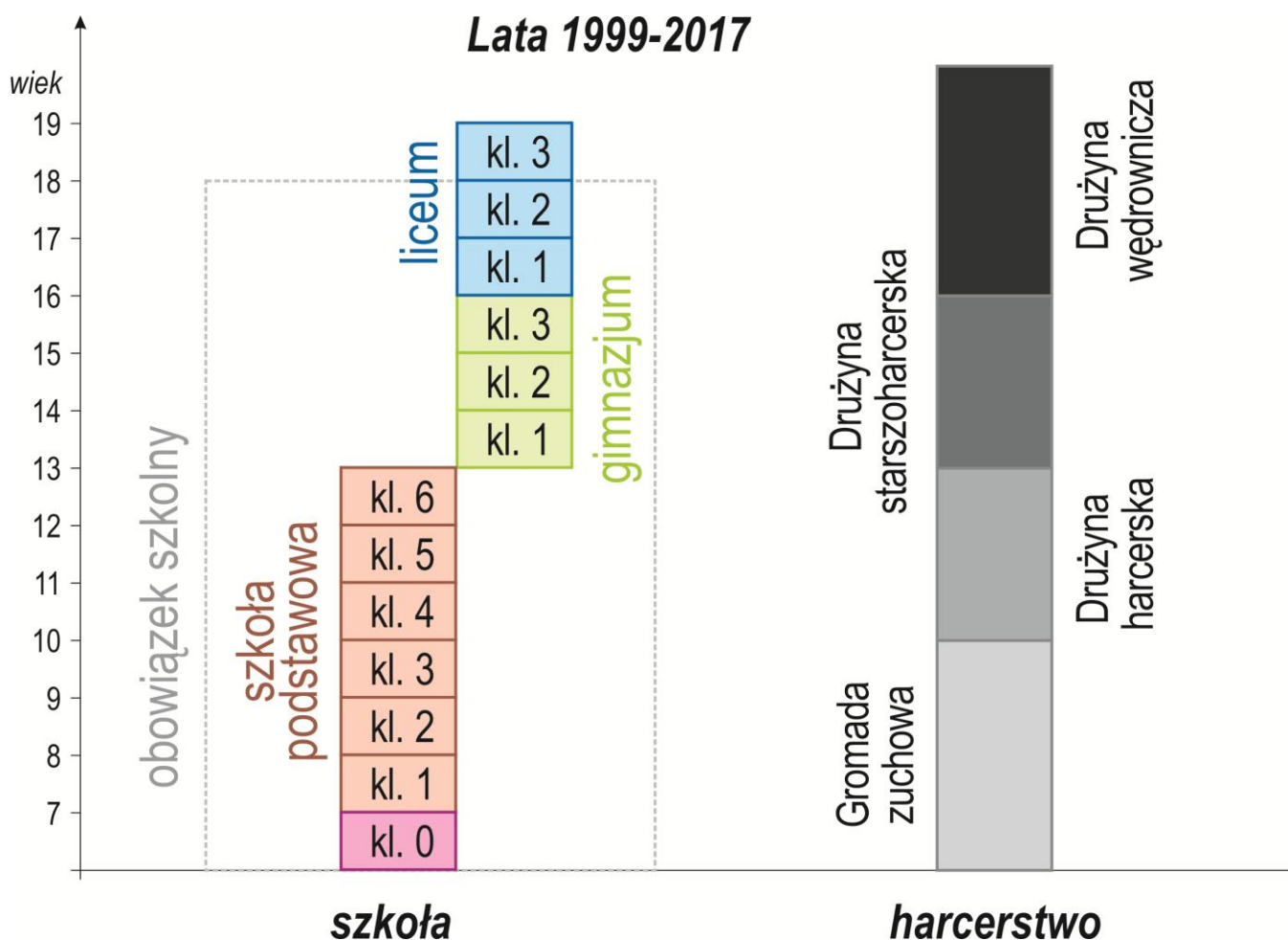

W III RP

Przemiany ustrojowe w Polsce jakie miały miejsce w latach 80 i 90 przełożyły się również zmiany w systemie oświaty. Od września 1999 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej wprowadziło kolejną reformę systemu edukacji, która obejmowała sferę programową, wychowawczą, ewaluacyjną i strukturalną.

Obowiązek szkolny obejmował dzieci i młodzież od 7. do 18. roku życia. Edukacja zaczynała się klasą zerową dla sześciolatków. Szkoła podstawowa posiadała sześć klas i po jej ukończeniu obowiązkową naukę kontynuowano w trzyletnim gimnazjum ogólnokształcącym. Po jego ukończeniu można było kontynuować naukę w trzyletnim liceum profilowanym lub dwuletniej szkole zawodowej (dalszą naukę można było pobierać w dwuletnim liceum zawodowym uzupełniającym). Naukę w szkołach średnich kończył egzamin dojrzałości – matura, będąca przepustką do podjęcia studiów na wyższych uczelniach.

W końcu lat dziewięćdziesiątych XX w. wśród kadry instruktorskiej dojrzewał pomysł przeprowadzenia przebudowy systemu metodycznego. Potrzeba zmian narastała przez lata, ale katalizatorem stały się przeobrażenia w systemie edukacyjnym. Szkoły podstawowe zakończyły się na 6 klasie i powstały gimnazja. Uznano, że może to mieć duży wpływ na całe ZHP, a szczególnie na drużyny harcerskie skupiające w swoich szeregach harcerzy w wieku 11-15 lat. Przewidywano, że zmiany najbardziej dotkną te jednostki, które działają w ścisłej współpracy ze szkołami, w których posiadają harcówki.

W związku z tym w roku 1999, w którym wprowadzono gimnazja, zdecydowano się na powołanie projektu badawczego – „Projekt gimnazjum” we współpracy z naukowcami z Uniwersytetu Łódzkiego. Jego celem było opracowanie modelu wychowawczego harcerza w wieku gimnazjalnym oraz określenie kierunków ewentualnych zmian w metodyce. Wyniki badań wskazały na potrzebę zmian.

W latach 2002-2003 dokonano reformy metodycznej w ZHP. Wprowadzono cztery grupy wiekowe: zuchy (6-10 lat), harcerze (10-13 lat), harcerze starsi (13-16 lat) i wędrownicy (16-25 lat). W kolejnych latach wiek wędrowniczy został domknięty na poziomie 21 lat. Nie zdecydowano się natomiast na zmiany organizacyjne w drużynach, pozostawiając to do decyzji w środowiskach (praca w drużynach obejmujących jedną grupę wiekową lub praca w drużynach wielopoziomowych).

Dzisiejsze dylematy

Jak widać w różnych okresach ZHP bądź dostosowywał swój system metodyczny do szkół, lub był w tej materii zupełnie samodzielny. Stajemy obecnie przed dylematem – czy zmiany w szkolnictwie powinny wymusić na nas zmiany metodyczne w ZHP. Powinniśmy się również zastanowić, jakie chcemy mieć związki ze szkolnictwem. Czy bezpośrednie działanie na terenie szkół daje nam więcej plusów, czy minusów. Odpowiedź na to pytanie może w dużym stopniu przesądzić o kształcie naszej organizacji.